

Jaime Dávila

DE UITVINDING DIE DE WERELD VERANDERDE

Hoe Cornelis Corneliszoon in 1593
onze moderne welvaart in gang zette

Eerste druk, november 2026

© Jaime Dávila, 2026

Nederlandse vertaling: © Vincent Dekker, 2026

Oorspronkelijke titel: *Forgotten. How one man unlocked the modern world*, uitgegeven door Quinto Malo Books, in samenwerking met Whitefox Publishing Ltd (2025)

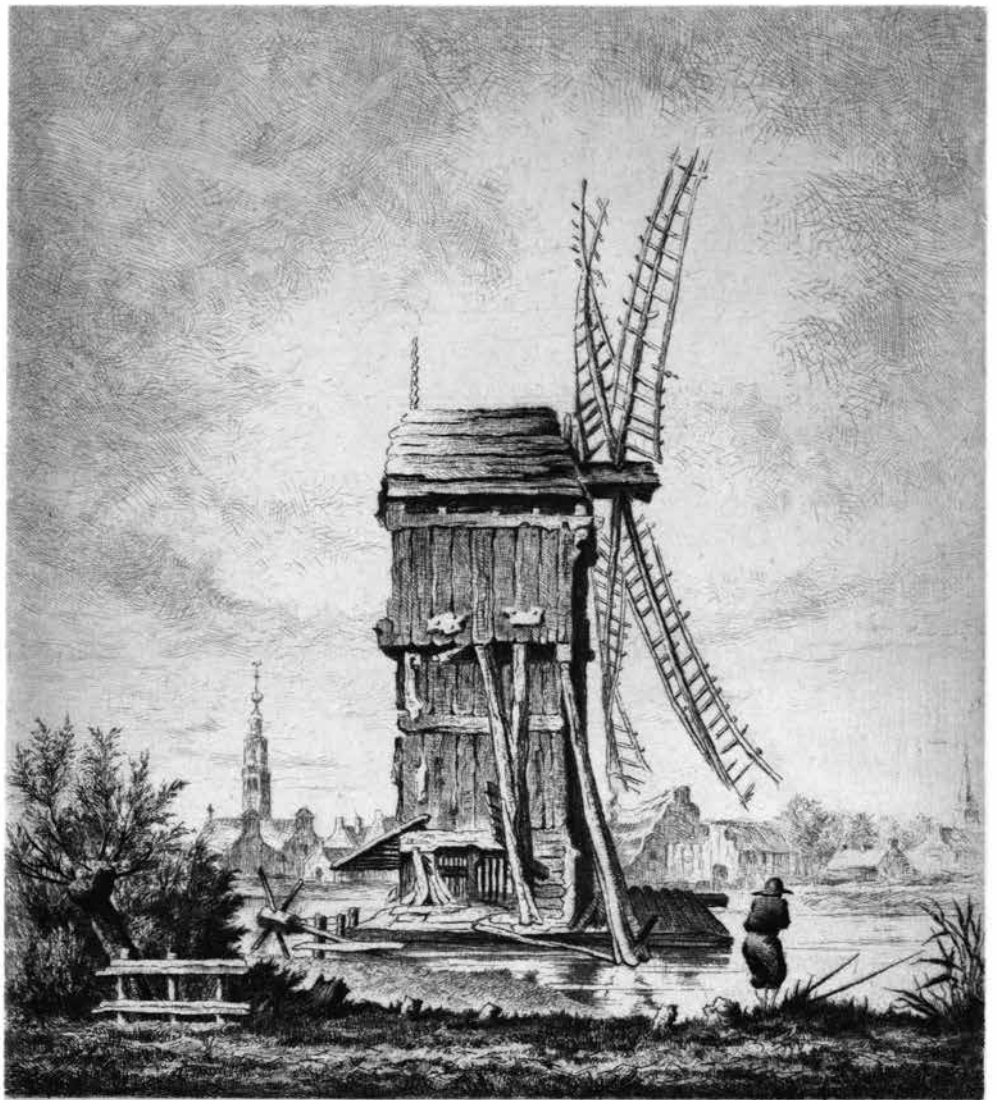
Omslagontwerp en typografie: Peter van den Berg, www.dyman.nl
Afbeeldingen, tenzij anders vermeld, zijn afkomstig uit het publieke domein

NUR 680: geschiedenis algemeen

ISBN 9789462974012

www.uitgeverijdekring.nl/de-uitvinding-die-de-wereld-veranderde

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook – elektronisch, mechanisch, door middel van fotokopieën, opnames of anderszins – zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

DE EERSTE HOUT ZAAG-MOLEN
uitgevonden in 1592 te Uytgeest door
Cornelis Cornelis-z: van Uytgeest
4 gezet te
SAARDAM

Deuk tot deken

Naar de tekening

INHOUD

Lauwerkrans voor Cornelis Cornelisz. van Uitgeest	9
Inleiding	11
Verantwoording	16
Voorwoord	18
1. Het probleem dat moest worden opgelost	31
2. De uitvinding die alles veranderde	49
3. De schepen die de oceanen veroverden	72
4. Gewone mensen, buitengewone levens	93
5. De republiek die niet zou mogen bestaan	121
6. De ideeën die het Kanaal overstaken	144
7. Zaden gezaaid op Amerikaanse bodem	163
8. De grote ontsnapping	183
9. De wereld die nooit heeft bestaan	197
Epiloog	211
Veelgestelde vragen	213
Tijdslijn van belangrijke gebeurtenissen (1492-1800)	223
Illustraties	231
Dank	242
Bibliografie	243
Over de auteur	249
Over de Nederlandse vertaling	250

Links: Corneliszoon bouwde de eerste houtzaagmolen op ware grootte voor zichzelf, maar al in 1594 volgde een exemplaar voor de verkoop, Het Juffertje. Die molen stond op een vlot en zat met touwen vast aan een paal waar het vlot omheen kon draaien, zodat de molen altijd in de wind zou staan. In 1596 kocht Dirck Sybrantszoon de molen en verplaatste hem naar Zaandam. In 1880 werd hij afgebroken. Tekening Archief Zaanstad.

INLEIDING

Ik ben altijd al gefascineerd geweest door geschiedenis en technologie. Ik ben het type dat over de meest uiteenlopende onderwerpen op die terreinen leest en zich er vervolgens helemaal in verdiept.

Een paar jaar geleden kwam ik een berichtje tegen over een Nederlandse uitvinder die had bedacht hoe hij een windmolen een nieuwe functie kon geven: het zagen van hout.

Net als de meeste mensen kende ik wel die mooie ansichtkaarten van Nederlandse windmolens omringd door tulpen, maar ik had nooit echt nagedacht over wat windmolens eigenlijk deden. Ik ging ervan uit dat ze vooral werden gebruikt om water uit polders te pompen. Ik begreep dat Nederland zo zijn grondgebied had uitgebreid door land op de zee te veroveren. Dus ik dacht dat deze uitvinder een toepassing had gevonden voor een windmolen die niets meer te doen had, omdat het omliggende gebied al was drooggelegd. Vandaar de tulpen rondom de molen. De uitvinder bleek een patent te hebben aangevraagd op zijn houtzaagmolen, maar had er nooit echt geld mee verdiend.

Op dat moment nam ik het berichtje voor kennisgeving aan en deed er verder niets mee. Later las ik het prachtige boek *Longitude* van Dava Sobel. Dat vertelt het verhaal van John Harrison, een autodidactische Engelse timmerman die een van de grootste navigatieproblemen van zijn tijd oploste. Zijn uitvinding uit het midden van de 18e eeuw, een revolutionaire scheepschronometer, maakte het mogelijk om op zee de lengtegraad te meten. Daarmee werden zeereizen makkelijker en veiliger en werd de internationale handel sterk bevorderd.

Uit het boek leerde ik dat Harrisons originele chronometers nog steeds te zien waren in het Royal Naval Observatory in Greenwich. Ik was zo gefascineerd door Harrisons uitzonderlijke prestatie dat ik de chronometers met eigen ogen wilde aanschouwen en speciaal daarvoor vanuit Mexico-Stad een lange reis ondernam. Het was in zekere zin een pelgrimstocht.

Eén knagend detail uit het boek van Sobel bleef me bij. Harrison was nooit volledig beloond voor zijn werk, ondanks het buitengewone belang ervan. Dat deed me denken aan de Nederlandse uitvinder van de houtzaagmolen. Dus verdiepte ik me opnieuw in die Nederlandse uitvinder en zijn windmolen.

Voordat ik verderga, wil ik één ding duidelijk maken. Ik ben geen Nederlander. Ik heb nooit in Nederland gewoond. Ik heb geen persoonlijk belang bij de Nederlandse nationale mythologie. Ik ben geen wetenschapper of historicus. Ik ben gewoon een nieuwsgierig mens dat op een verhaal stuitte en bleef graven. En wat ik ontdekte, verraste me oprecht. Deze Nederlandse man was niet zomaar aan het knutselen. Hij bouwde iets dat nog niet bestond. Hij creëerde 's werelds eerste industriële machine. En hij was geen opgeleide ingenieur, maar een eenvoudige timmerman, getrouwd met de dochter van een molenaar uit het dorp, voor wie hij een door brand verwoeste molen mocht herbouwen. Naar alle waarschijnlijkheid was hij niet of nauwelijks geletterd.

Daarna begon ik, bijna zonder het te beseffen, de gevolgen van zijn uitvinding te volgen. Waar had die uiteindelijk toe geleid? Ik kwam tot de conclusie dat de gevolgen enorm waren. Deze ene uitvinding heeft de wereld waarin we vandaag de dag leven mogelijk gemaakt. In dit boek zal ik stap voor stap laten zien hoe ik tot die verbijsterende conclusie ben gekomen.

Om de betekenis daarvan duidelijk te maken, moet ik erop wijzen dat we de Griekse geleerde Archimedes en de latere alleskunner Leonardo da Vinci eren om hun visionaire schetsen van machines die nooit verder kwamen dan het papier. We eren Gutenberg

als uitvinder van de boekdrukkunst voor het mechaniseren van de verspreiding van ideeën. We eren James Watt voor het verbeteren van de stoommachine. Zij verdienen allen hun plaats in de geschiedenis.

Maar Cornelis Corneliszoon van Uitgeest deed iets wat geen van hen deed: hij bouwde een volledig functionele, door wind aangedreven houtzaagmolen die automatisch boomstammen invoerde en daar bruikbaar timmerhout van maakte, zonder voortdurende tussenkomst van mensen. Het werkte. Het was een betrouwbare methode. En het veranderde alles.

Hij maakte niet alleen beter gereedschap, maar introduceerde een geheel nieuwe manier van produceren. Vóór Corneliszoon waren bij elke fase van een productieproces mensenhanden nodig. Na hem veranderde dat.

Deze molenbouwer van het platteland bedacht precies hoe een mechanisme de wind kon benutten om zowel het hout te zagen als de boomstammen naar voren te duwen, waardoor bijna automatisch afgewerkte planken op precies de juiste maat werden geproduceerd.

Hij bedacht het niet alleen, hij bouwde die machine vervolgens ook daadwerkelijk. Met ruw ijzer, touw, hout en 16e-eeuwse gereedschappen loste Corneliszoon meerdere technische problemen tegelijk op. Hij zette de draaiende beweging van de windmolenwieken om in de heen-en-weerbeweging die nodig is voor het zagen. Hij creëerde mechanismen om de boomstammen met de juiste snelheid aan te voeren. Hij coördineerde meerdere bewegingen die door één enkele energiebron werden aangedreven. En al die onderdelen werkten samen.

Zelfs vandaag de dag, met software, moderne machinewerkplaatsen en eeuwen aan opgebouwde kennis van de mechanica, vinden ingenieurs dit soort gesynchroniseerde automatisering nog steeds moeilijk. Corneliszoon slaagde daarin dankzij praktisch inzicht en met vallen en opstaan.

Maar ondanks dit alles, kent bijna niemand zijn naam.

We richten standbeelden op voor koningen die gebieden veroverden waar we niets meer om geven. We leren op school de namen van generaals die veldslagen wonnen die niemand zich nog herinnert. We leren de namen uit het hoofd van filosofen wier denkbeelden we allang achter ons hebben gelaten. Maar de man die machines voor ons aan het werk zette, ligt in een naamloos graf.

Dit boek heeft tot doel dat recht te zetten.

Het belangrijkste is dat dit niet zomaar een slimme uitvinding was. Ze veroorzaakte een kettingreactie. De planken uit de houtzaagmolen van Corneliszoon maakten de Nederlandse scheepsbouw op industriële schaal mogelijk. Dat vereiste nieuwe financiële instrumenten en handelssystemen. Deze ondersteunden op hun beurt de opkomst van een republiek die de nadruk legde op burgerparticipatie en een beperkte monarchie. Toen die institutionele ideeën met koning-stadhouder Willem III van Oranje – vanaf 1689 ook koning van Engeland, Ierland en Schotland – de Noordzee overstaken, schoten ze wortel in Engeland en maakten ze de weg vrij voor de Industriële Revolutie.

Die Industriële Revolutie begon rond 1750 in Engeland en waaide vanaf 1850 over naar Europa en de Verenigde Staten. Ze doorbrak de beperkingen die het menselijk bestaan tot dan toe kende. Ze maakte de materiële overvloed, de bevolkingsgroei en de mondiale systemen mogelijk die de moderne wereld kenmerken.

Zonder de houtzaagmolen zou dit alles niet zijn gebeurd.

Zonder Corneliszoon zou de Nederlandse Republiek een regionale macht zijn gebleven, zonder VOC, die met haar grote vloot een internationaal handelsnetwerk opzette. Engeland zou niet de maatschappelijke structuren hebben ontwikkeld die de ingrijpende veranderingen daar mogelijk maakten. En de huidige wereldbevolking van 8 miljard mensen zou niet hebben bestaan.

Dit is geen metafoor. Het is geen romantische speculatie. Het

is wat er is gebeurd. De houtzaagmolen van Corneliszoon was niet zomaar een uitvinding, zoals er zoveel waren. Het was dé innovatie die de rest mogelijk maakte. In dit boek zal ik die redenering stap voor stap onderbouwen

En toch stierf Corneliszoon in vergetelheid. Hij kon niet weten dat hij een van de meest urgente problemen van de beschaving had opgelost en daarmee de ontwikkelingen in gang had gezet die leidden tot de wereld die we nu als vanzelfsprekend beschouwen.

Het is een groot onrecht dat de man die dit alles mogelijk maakte, vrijwel is vergeten.

Hij moet worden herdacht.

Dat is mijn doel.

VERANTWOORDING

Dit boek is geen traditioneel geschiedenisboek. Ik ben geen wetenschapper en ook geen historicus. Dit is een verhalend onderzoek naar een cruciale ontwikkeling in de geschiedenis van de mensheid. Omdat het geen academisch werk is, heb ik geen voetnoten opgenomen. Voor wie meer details wil weten of zich verder wil verdiepen in de geschiedenis die in dit boek aan bod komt, heb ik wel een bibliografie toegevoegd.

Het is een hele uitdaging om het verhaal van Corneliszoon te vertellen, want over zijn persoonlijke leven is weinig bekend. We weten dat hij in 1593 octrooi kreeg op de houtzaagmolen. We weten dat zijn uitvinding de Nederlandse scheepsbouw ingrijpend heeft veranderd. We kunnen de economische gevolgen ervan vaststellen. Maar de man zelf blijft grotendeels buiten beeld: zijn gedachten, zijn worstelingen en zijn dagelijks leven zijn verloren gegaan voor de geschiedenis.

Om dit verhaal tot leven te brengen, heb ik enkele scènes en dialogen gereconstrueerd of ingevuld op basis van de historische context en wat we over die periode weten. Waar ik dat heb gedaan, heb ik dit in de tekst aangegeven.

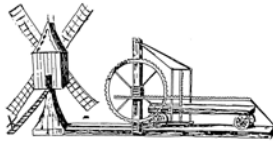
Gesprekken, gedachten en persoonlijke interacties heb ik waar nodig gedramatiseerd om de historische werkelijkheid invoelbaar te maken. Zo krijgt de lezer een beter beeld van het leven van mensen van wie de eigen woorden maar zelden zijn vastgelegd.

De jaartallen, de technische details van de houtzaagmolen en de economische gevolgen zijn gebaseerd op historische feiten.

Dit boek wordt ook niet een en al hosanna. De gevolgen van Corneliszoons uitvinding hadden ook een donkere kant. De gemechaniseerde scheepsbouw maakte niet alleen wereldwijde handel mogelijk, maar droeg ook bij aan koloniale veroveringen en de slavenhandel. Financiële vernieuwingen boden nieuwe mogelijkheden aan zowel visionairs als schurken. Met dit boek wil ik niet alle gevolgen daarvan goedpraten, noch economische systemen verheerlijken die een kleine groep verrijkten ten koste van velen.

Maar de kern van mijn betoog blijft overeind: Cornelis Corneliszoon heeft de wereld veranderd.

Zonder hem zou ik dit boek niet hebben geschreven en zou u het nu niet lezen.

1. HET PROBLEEM DAT MOEST WORDEN OPGELOST

Op de scheepswerven van het zestiende-eeuwse Europa behoorde het werk van de kuil- en kraanzagers tot de zwaarste en meest gevreesde beroepen. Deze mannen werkten in paren en zaagden ruwe boomstammen tot planken die nodig waren voor de scheepsbouw en andere bouwwerkzaamheden. De stammen lagen op schragen boven een kuil. Eén zager stond in die kuil terwijl zijn partner boven op de stam stond. Samen bewogen ze een lange zaag op en neer, op en neer, uur na uur, in een slopende routine.

Vooral de man in de kuil had het zwaar. Voortdurend regende er zaagsel in zijn ogen, zijn longen en zijn kleren. De fysieke inspanning die nodig was om de enorme zaag bij elke zaagslag naar beneden te trekken, putte zijn lichaam uit. In de winter kon de kuil vollopen met ijskoud water; in de zomer veranderde hij in een benauwde oven. Het werk vorderde tergend langzaam. Het zagen van één enkele grote plank kon een hele dag uitputtend werk vergen.

Laten we ons een typische zager uit die tijd voorstellen, om een beeld te krijgen van deze wereld. Adam Pieterszoon staat voor de duizenden mannen die dit slopende werk verrichtten. Op zijn veertigste, na vijftien jaar in het vak, zal zijn lichaam onherstelbaar versleten zijn geweest. Zijn schouders deden constant pijn van de repetitieve bewegingen, zijn longen brandden van het jarenlang inademen van zaagsel, zijn ogen waren slecht geworden door het werk in die donkere kuil. Zijn loon lag weliswaar hoger dan

[lees verder in het boek]